

een feest voor de geest

een lofrede op Jorge Luis Borges

door **Paul Claes**

Bij de postume uitreiking van de Nobele Prijs n.a.v. de Borgesmarathon in Passa Porta op 24.11.06

Een eeuwige Nobelprijskandidaat: dat was Jorge Luis Borges vroeger, net als Hugo Claus nu. Er wordt gefluisterd dat de prijs Borges is ontglipt vanwege zijn politieke uitspraken. Als dat de reden is, dan is het een drogreden. De uitspraken waren immers woorden van de burger en niet van de dichter. De Borges van vlees en bloed werd geboren in 1899 en was dus veroordeeld tot de verschrikkingen van de twintigste eeuw, terwijl de Borges van inkt en papier een parallelle wereld heeft gecreëerd die bestemd was voor de eeuwigheid.

Omdat Borges jaren tot de kanshebbers behoorde, leek een bekroning haast onvermijdelijk. Zo rees een onverwachte paradox. Een verwelkte krans kon de laureaat alleen maar blameren. Zelfs het publiek zou een Nobelprijs voor Borges op ongeloof onthalen. Hoe kon een jury zo verstrooid zijn dat ze een auteur die naar ieders idee de prijs allang had gekregen voor de tweede keer beloonde?

De Zweedse Academie aarzelde zo lang dat Borges stierf voor hij naar Stockholm mocht reizen. Het zal voor de meester van de paradox een troost geweest zijn dat een virtuele laureaat minder controversieel is dan een reële laureaat. Er gaat geen bekroning voorbij zonder kritiek. Telkens weer vinden betweters dat de prijs ten onrechte gegaan is naar een man, een vrouw, een blanke, een kleurling, een reactionair of een revolutionair. Een morele winnaar hoeft daarvoor niet te vrezen. Zolang hij niet geprijsd is, blijft hij geprezen.

Er is aan de Nobelprijs nog een derde paradox verbonden. Hoe eervol is het een onderscheiding te ontvangen die al is toegekend aan een kolonialist als Rudyard Kipling, een profofascist als Knut Hamsun, een macho als Ernest Hemingway, een oorlogsmisdadiger als Winston Churchill, een maoïst als Jean-Paul Sartre, een stalinist als Neruda en een SS-man als Günter Grass?

Tegenstanders zullen beweren dat Jorge Luis Borges als sympathisant van de dictators Videla en Pinochet perfect in dat rijtje past. Maar een literaire prijs is geen premie voor politieke correctheid. Indien we uit de wereldliteratuur alle beschermelingen van machthebbers schrappen, dan wordt de lijst van meesters benauwend kort. Homeros, Pindaros, Aischylos, Vergilius, Ronsard, Shakespeare en Goethe zouden er alvast niet op schitteren.

In plaats van de blinde Borges te laken kunnen we beter luisteren naar de helderziende Borges. In het voorwoord van zijn *Antologia personal* (1961) formuleert hij terloops zijn poëtica. 'Croce,' schrijft hij, 'stelde dat alle kunst expressie is; aan die eis danken we de slechtste literatuur van onze tijd.' 'Ik ook,' zo vervolgt hij, 'heb soms expressie gezocht. Ik weet nu dat mijn goden mij niet meer gunnen dan allusie of citaat.'

Wat betekenen die woorden? Borges keert zich tegen het romantische idee dat literatuur de uitdrukking is van de persoon van de dichter. De filosoof Benedetto Croce bepaalde kunst als de vormgeworden expressie van de zich intuïtief belevende geest. De definitie doet denken aan die van Willem Kloos: kunst is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie. Wie de krant openslaat, merkt dat die overjaarse opvatting nog steeds bestaat. Critici hebben meer interesse voor de maker dan voor het werk. Het interview komt in de plaats van de recensie. Een succesauteur werkt minder aan zijn metier dan aan zijn imago. Hij is meer aanwezig in de media dan in zijn werkkamer. Zijn teksten blijken alleen nog preteksten om in de kijker te blijven.

Daartegenover plaatst Borges de antiromantische opvatting dat literatuur een metamorfose is van andere literatuur. Een schrijver is geen god die uit het niets schept. In elk geschrift klinken woorden van anderen door. De ex-bibliothecaris doet geen moeite om die echo's te temperen. Integendeel, hij beklemtoont dat schrijven steeds herschrijven is. Hij kopieert meesters, hij imiteert modellen, hij citeert bronnen, hij alludeert op andere verhalen, hij commentarieert bestaande en onbestaande boeken, hij recycleert de traditie.

Voor naïef romantische lezers klinkt dat alles als een vloek. Zij jammeren over zoveel gebrek aan originaliteit, ze verwijten de auteur dat hij zich achter zijn werk verschuilt, ze willen geen vorm, maar vent of vrouw, kortom: ze miskennen de ware aard van de literatuur. De enigen die Borges echt begrijpen, zijn dan ook andere schrijvers. Zij weten beter dan gewone lezers wat hij aan anderen te danken heeft. Van de weeromstuit kopiëren zijzelf het werk van Borges.

Iedereen kent Umberto Eco's roman *Il Nome della Rosa* (*De naam van de roos* , 1980), waarin Borges optreedt als de blinde bibliothecaris Jorge. Ik weet niet of iemand al heeft opgemerkt dat Eco de pointe van zijn intrige ontleend heeft aan Borges' verhaal *La muerte y la brújula* ('De dood en het kompas') uit de bundel *Artificios* (1944). In beide gevallen gaat het om een detective die misleid wordt door een kunstmatig aangebracht patroon in een reeks moorden: bij de Italiaan Eco gaat het om de zeven zegels van de Apocalyps, bij de Argentijn Borges om de vier letters van de Godsnaam JHWH. Telkens zet de moordenaar een dwaalspoor uit om de detective in de val te lokken.

Is er een mooiere hommage denkbaar dan plagiaat? Borges' collega's hebben zijn werk even wellustig geplunderd als hij dat van zijn voorgangers. Moderne Zuid-Amerikaanse auteurs hebben zijn maniëristisch concieze stijl en zijn fantastisch realisme overgenomen. Zelfs het nuchtere Nederland heeft zijn Borgesianen: Harry Mulisch is de bekendste ervan. Ikzelf schreef de pastiche 'De dichter' in *Het laatste boek* (1992).

Misschien is het wel een geluk bij een ongeluk dat de Nobelprijs Borges nooit te beurt is gevallen. T.S. Eliot, die hem wel kreeg, zei ooit tegen de dichter John Berryman: 'De Nobelprijs is een kaartje voor je begrafenis. Niemand heeft nog wat gepresteerd nadat hij hem had gekregen.' Borges bleef tot op hoge leeftijd actief. Zo heeft hij nog het publieke succes beleefd dat zijn scherpzinnige kunst toekwam. Paul Valéry definieerde een gedicht ooit als *une fête de l'intellect* . Dat is elk boek van Borges: een feest voor de geest.

De burger Borges is dood, de dichter Borges leeft in zijn lezers. Geen van beiden behoeft een krans. Ik stel me een derde Borges voor. In het Paradijs van de schrijvers, de bibliotheek van Babel, zoekt hij het gezelschap op van drie andere onbekroonde meesters: Proust, Kafka en Joyce. Elke dag reciteert en commentarieert hij de *Divina Commedia*. Als hij in het Vagevuur aan het eind van de achttiende zang komt, stokt zijn stem. Beter dan een lange lofrede onthult één vers

hem hoe hij aan de Hel van de vergetelheid is ontsnapt en de eeuwige zaligheid heeft verdiend. Dat vers van Dante luidt:

il pensamento in sogno transmutai

‘ik liet het denken overgaan in droom.’

Eerder gepubliceerd in *De Standaard der Letteren* van 24.11.06.